

“GLOBALLASÍW SHÁRAYATÍNDÁ FILOLOGIYANÍŃ AKTUAL MÁSELELERI” atamasındaǵı Respublikalıq ilimiy-ámeliy konferenciya

ANA TILI-MILLET RUWXI

Sarsenbaeva Farida

Ajiniyaz atındaǵı Nókis mámleketlik pedagogikalıq institutınıń Túrkiy tiller fakulteti qaraqalpaq tili hám ádebiyati qánigeliginiń 2-kurs talabası

Hár bir xalıq millet sıpatında tanılıwı ushın, eń dáslep, onıń óz milliy tili bolıwı kerek. Sebebi, til milletniń birinshi belgisi hám baylıǵı sanaladı. Ans tilin joǵaltqan xalıq millet sıpatında jasay almaydı. Xalqın súygen hár bir adam óz tilin húrmetlewı, qásterlewı, tereńnen úyreniwı, keleshek áwladqa ata-babalardan miyras sıpatında jetkerip beriwı lazım. Til -xalıqtıń ullı qádiriyatlarınan biri. Sonlıqtan, ózligin ańlaw tildin qádir-qımbatın asırawdan baslanadı. Sol sıyaqlı biziń ana tilimiz 1989-jılı 1-dekabrde Qaraqalpaqstan Respublikası Joqarı sessiyasında qaraqalpaq tiline mámleketlik til biyligi berildi. Qaraqalpaqsatan Respublikası mámleketlik tili haqqındaǵı nızamınıń 1-statyasında: Qaraqalpaq tili Qaraqalpaqstan Respublikasınıń mámleketlik tili bolıp tabıladı. Qaraqalpaqstan Respublikası óziniń aymaǵında tilge baylanıslı barlıq máselelerdi sheshiw huqıqına iye”, -dep kórsetilgen. Bul hújjet arqalı respublikamızdaǵı tilge baylanıslı jaǵdaylar tártipke salınıp, ana tilimizge degen dıqqat-itibar kúsheyip, aldaǵı waqıtları keń rawajlanıwın támiyinleydi. Qaraqalpaq tiline mámleketlik til biyliginiń beriliwi respublikanıń aymaǵında jasawshı milletlerdin hám xalıqlardıń óz ana tilin qollanıwda olardıń konstituciyalıq huqıqların sheklemeydi. Bul nızam jeke adamlardıń arasındaǵı qarım-qatnaslardıń, áskeriy bólimlerde, diniy hám dástúriy úrp-ádetlerdi belgilewde tillerdiń qollanıwın qatań bir tártipke salıp taslamaydı.

Qaraqalpaq tili arqa-shıǵıs qaraqalpaqlar hám qubla -shıǵıs qaraqalpaqlar bolıp dialektlerge bólinedi. Ol noǵay, qazaq hám ózbek tilleri menen birge ósip, úsh tildin de tási astında rawajlangan. Tipologiyalıq jaqtan qaraqalpaq tili túrkiy tillerdiń qıpshaq toparına tiyisli bolıp, oǵan qazaq, bashqurt, tatar, qumıq, qarashay-balkar, noǵay jáne qazaq tilleri kiredi. Qaraqalpaq tili tiykarınan, qazaq hám noǵay tilleri menen bekkem baylanıslı hám óz ara túsinikli. Ózbek tiline jaqınlıǵı sebepli, qaraqalpaq tiliniń sózlik hám grammatikasınıń úlken bólegi ózbek tili tásirinde bolǵan. Túrkiy tillerdiń kópshiligi sıyaqlı qaraqalpaq tili de agglyutinativ yaǵniy, jalǵanmalı tiller qatarına kiredi.

Qaraqalpaq tilinde sóylewshiler tiykarınan, Qaraqalpaqstan hám Ózbekistan aymaǵında jasawshılar, jáne Awǵanstanda 2000ǵa jaqın xalıq, Rossiya, Qazaqstan, Turkiya mámleketlerinde kishilew diasporalar qaraqalpaq tilinde sóylesedi.

“GLOBALLASÍW SHÁRAYATÍNDÁ FILOLOGIYANÍŇ AKTUAL MÁSELELERI” atamasındaǵı Respublikalıq ilimiy-ámeliy konferenciya

Ana-tilimiz aǵla pazıyletler , ullı tuyǵılar deregi. Onıń ornın hesh nársese salıstırıp bolmaydı. Analarımız bizge usı tilde háyyiw aytıp, besik terbetken. Jáne ádep-ikramlılıqqa baslawshı úgit-násiyatlar qulaǵımızǵa quyıladı. Demek, insan balası besikten baslap qábirge shekem ne úyrense, ne uqsa, kámalǵa jetse, olardıń barlıǵı usı ana tilimiz arqalı ámelge asadı. Sonıń ushın da , Birinshi Prezidentimiz Islam Kárimov : “ Barlıq iygilikli pazıyletler insan qálbine, eń dáslep, ana háyyiwi, ana tiliniń tákirarlanbas gózzallıǵı menen sińedi. Ana tili-millet ruwxı “,- dep aytqan edi.

Ana súti quwat berer boyına,

Ana tili-aqıl berer oyına-, deydi dana xalqımız. Shında da, Berdaq penen Ájiniyazdı búlbildey sayratqan, Tólepbergen menen Ibrayımdı kóklerge kótergen nársel bul ana tilimizdiń qamırdan qıl suwırǵanday sóz qıysınların sheber meńgere alıwında bolsa kerek.

Qaraqalpaq xalqınıń ullı perzenti, ataqlı shayırı, Ózbekistan Qaharmanı Ibrayım Yusupov ta:

Men teńeymen seni jegen nanıma,

Uwız benen ruwxıń sińgen qanıma,

Es bilgeli til jatırqap kórmedim,

Biraq sen dim jaqınsañ-aw janıma , - dep ana tilimizdi eń ullı nársel nánǵa teńep, onıń qádir-qımbatın joqarı kóterip ,ózi menen turmay basqalardı da ruwxlandırıp, ana tilimizdi maqtanış etip atr. Rasında da dúnyada qansha millet bolsa sonıń tek ǵana bir júz jetpis biri óziniń til statusın alıwǵa miyasar bolǵan. Bizler de mámleketlik til biyligin alǵanımızǵa shúkirshilik etip, onı keleshek áwladqa taza halında jetkiziwimiz kerek dep oylayman.

Bıyl qaraqalpaq tili mámleketlik til biyligin alǵanına 34 jıl tolıwı múnasebeti menen ózimniń ishki keshirmelerimdi qosıq arqalı jetkerip beriwge háreket ettim.

Ana tilim-babam aytqan shiyrin til,

Besikten-aq ruwxıma sińgen til.

Babalardan bizge miyras qalǵansañ,

Qásterleymiz, jalǵızımsañ-ana til.

Ana tilim-anajanımniń tili,

Oy-pikirim, kózqaraslarım gilti.

Jeti tomlıq túsindirme sózlik bar,

Jarlı emes ,bay qaraqalpaq tili.